

Милош Луковић

Ján Novák, Ján Podolák, Iveta Zuskinová, Milan Margetin

Po stopách valachov v Karpatoch (Monografia)
Trubun EU, s. r. o., Brno, 2013, 1–280.

Колективна монографија четири угледна словачка аутора, под поетизованим насловом *Po stopách valachov v Karpatoch* („По стопама валаха у Карпатима“), бави се кључном темом историјата традиционалног планинског сточарства у Карпатима – развојем планинског типа сточарења, углавном овцама (словачки термин: *karpatské salašníctvo*), који су планинским луком Карпата, с југоистока на северозапад, постепено ширили професионални сточари, познати у Словачкој и суседним земљама као *valasi* („власи“). Монографија има Увод, шест основних делова, Закључак на словачком и *Summary* на енглеском језику, као и 207 колор и црно-белих фотографија, три историјске политичке карте и мноштво табела и скица.

Као руководилац ауторског тима, др Јан Новак (Ján Novák), професор универзитета у Нитри, дао је у Уводу (стр. 5–7) важне напомене о теми коју аутори разрађују у основним деловима књиге. На почетку истиче да у историјским етапама развоја људског друштва долази до непрестаних промена, те да једну етапу таквих промена на простору целог карпатског планинског лука карактерише појава која је у науци означена као – колонизација сточара на основу валашког права, или (једноставније) као „валашка колонизација“, а тај друштвено-економски процес трајао је од XIII до XVII века.

Цео карпатски простор почео се изразито мењати поступним насељавањем валаха у планинским регионима јужних Карпата (Трансилванија / Ердељ / Седмоград и Марамуреш, на територији данашње Румуније), источних Карпата (историјска Подкарпатска Рус, на подручју данашње западне Украјине и источне Словачке), средњих Карпата (Подхале, карпатски делови Халича и део Шлезије, на територији данашње Пољске), и западних Карпата (моравски регион Валашко и Тјешинска Шлезија, на територији данашње Чешке Републике). Др Новак истиче да су валаси оставили велики историјски траг у наведеним карпатским регионима, те да етнографска и сва друга истраживања морају „ићи њиховим стопама“ да би се упознао изразити утицај који су они имали на развој планинског сточарства и народне културе на целом карпатском простору.

Прва два дела књиге, чији је аутор такође др Новак, посвећена су природним карактеристикама Карпата. Први део (стр. 11–22) носи наслов: „Карпати – карактеристике, регионалне структуре, биодиверзитет, стабилност и њихова заштита“. Други део књиге (стр. 23–58) има наслов: „Флористички састав пасишта у Карпатима“. Наведену проблематику аутор обрађује не само са становишта актуелног стања у Карпатима него и у историјском контексту (ретроспективи), како би се свестра-

но осветлиле природне претпоставке процеса „валашке колонизације“. Дато је и више прегледних табела, с прецизним подацима о географским и флористичким особинама пасишта у Карпатима.

Др Јан Подолак (Ján Podolák), професор универзитета у Трнави, аутор је другог дела књиге, који носи наслов „Етнички карактер валашке колонизације и порекло карпатског планинског сточарства у Словачкој“ (стр. 61–74). Прилог др Подолака је кључан за разумевање целокупне проблематике којој је посвећена ова монографија, а овај се аутор у Словачкој највише бавио карпатским планинским сточарством, и то како на компаративном плану (у односу на друге земље карпатске области и Балкана) тако и у историјској ретроспективи. Стога његов прилог по својој информативности и језгровитости излагања има енциклопедистички карактер. Др Подолак констатује да се „од XV до XVII века у планинским областима Словачке раширио с истока систем гајења оваца познат као карпатско планинско сточарство [*karpatské salašnictvo*]“. А „како су га ширили сточари означава ни у латинским изворима као *Valachi*, у стручној литератури тај систем је био назван *валашка колонизација* или правилније *колонизација на валашком праву*“. За тај систем гајења оваца, у ондашњим феудалним условима, била је карактеристична пракса да се овце лети изгоне на високе планинске пашњаке, који до тада нису били коришћени у ту сврху, или да се напасају на крчевинама шума (које су стварали сами валаси), док су зими стада оваца боравила у шумским зимовалиштима,

где су овце прехрањиване и сеном и лисником. Основна раса оваца у таквом систему сточарења позната је као „валашка“ (такође пореклом из јужних Карпата), чији узгој није био усмерен на што већи принос меса и вуне него на повећану млечност. На основу таквог сточарења развила се специфична карпатска технологија справљања сира и других млечних производа, веома блиска технологији на Балкану. Отуда не изненађује ни чињеница да је сточарска терминологија у словачким Карпатима веома слична не само сточарској терминологији у другим земљама карпатске области него и у земљама Балкана, што су одавно констатовали и етнолози и филолози. Др Подолак указује на допринос који су историчари дали расветљавању историјских аспеката „валашке колонизације“, али и на недостатке њихове интерпретације када је реч о разним значењима термина *Valach / Valachi*, који се појављује у историјским изворима у раздобљу од неколико столећа. На основу обиља материјала из историјских извора и опсежних теренских истраживања у карпатској области и на Балкану, др Подолак изводи следеће јасне закључке (који су садржани и у другим његовим студијама): 1) историјско извориште наведеног типа планинског сточарства било је у јужним Карпатима (на територији данашње Румуније), у тесној вези са системом планинског сточарства на Балкану (познатим као „номадизам“ или „трансхуманца“); 2) тај тип планинског сточарства преносио се планинским луком Карпата с југоистока на северозапад, али његови носиоци нису били све време етнички истоветни, већ су се мењали:

од романског становништа које је тај тип сточарства донело (својим миграцијама и колонизацијом) на подручје средњих Карпата преузело га је локално словенско становништво (Русини) у западној Украјини, да би се мешањем становништва на том подручју (заправо, славизацијом досељеног романског становништва) створио нови етнички елемент; 3) тако етнички трансформисани сточари ширили су наведени тип сточарства даље на север и северозапад, на карпатска и прикарпатска подручја данашње Словачке, Пољске и Чешке Републике, где се понаваљао исти етнички процес: досељени сточари мешали су се с локалним становништвом, које је прихватало нови начин сточарења, и тако се стварао нови етнички амалгам, након што је интегрисан у модерне словенске нације (украјинску, словачку, пољску, чешку); 4) колико год да су се носиоци карпатског планинског сточарства етнички мењали (трансформисали), прилагођавајући се и постојећим феудалним условима живота и привређивања, није се битно мењао тип културе заснован на оваквом сточарству; то значи да је традицијска (народна) култура целе карпатске области стекла временом неке заједничке црте, пошто је планинско сточарство истовремено постало главна аграрна делатност у Карпатима. Утолико је и термин *Valach / Valachi* временом мењао своје значење, тј. од етнонима је прелазио у ознаку за професионалног сточара.

Др Новак је у четвртном, најобимнијем делу монографије, под насловом „Планинско сточарство на луку Карпата“ (стр. 77–190), подробно изложио све карактеристике овог

типа сточарства у појединим карпатским регионима: 1) у Румунији; 2) у западној (Закарпатској) Украјини; 3) у Халичу, Подхалу и делу Шлезиије у Пољској; 4) у Словачкој; 5) у Моравском Валашку и Тјешинској Шлезиији, у Чешкој Републици.

Аутор петог дела књиге, др Ивета Зускинова (*Iveta Zuskinová*), не припада кругу универзитетских истраживача, већ представља музеолошку средину – сарадник је Липтовског музеја у Ружомбероку и Овчарског музеја у Липтовским Храдоку. Њен прилог под насловом „Карпатско планинско сточарство и његов утицај на народну културу у Словачкој“ (стр. 191–244) пружа разуђену анализу утицаја наведеног типа сточарства на све облике материјалне и духовне културе у одговарајућим регионима Карпата, што је поткрепљено низом практичних примера.

Аутор последњег, шестог дела монографије је др Милан Маргетин (*Milan Margetin*), доцент универзитета у Нитри и уједно сарадник Института за гајење оваца и коза у Тренчанској Тепли. Његов прилог под насловом „Прошлост и савременост оплемењивања валашких оваца“ (стр. 245–269) даје историјат коришћења аутохтоне расе оваца валашких сточара и њеног накнадног укрштања с другим расама оваца, тј. њеног оплемењивања.

Језгровитим текстовима Закључак (стр. 270–272) и Summary (стр. 273–275) завршава се текстуални део монографије. На крају је више страница посвећено бројним спонзорима овог издања (стр. 245–269), које се на словачком језику појавило у Брну, у Чешкој Републици (а не у

Словачкој), што пружа пример добросуседске издавачке и интелектуалне сарадње.

Поред обиља информација о историјским и актуелним аспектима планинског сточарства у карпатској области, колективна монографија „По стопама валаха у Карпатима“ нуди и

изврстан методолошки приступ, који може бити коришћен у анализи тзв. номадског или трансхумантног сточарства на Балкану – како у даљој прошлости тако и у савремено доба.

Милена Жикић

Научни допринос жена

(Dragana Popović, *Žene u nauci: od Arhimeda do Ajnštajna ... : osvajanje osvojenog*, Beograd : Službeni glasnik, 2012, 178 str.)

У скоро четири миленијума дугој историји науке жене су присутне од самих почетака, али се њихова имена, сем у уском кругу историчара науке, ретко помињу. Све до почетка 20. века оне су биле у сенци својих мужева, очева или браће, а многе од њих заувек ће остати непознате.

Век који је започео пре више од једне деценије све више побуђује промишљање о темама које су веома дуго биле у запећку. У складу са поменутих, жене постају актуелна тема већине истраживача. Иначе, у вековима који су за нама, жене су често проучаване само „у пролазу“. Осим тога, оне су готово увек биле спутаване и оспораване на научном пољу, и у истом тренутку више пута сматране инфериорним, а тиме и потиснуте у мору примарнијих тема. Наравно, жене никада нису одустајале и истрајно су корачале крчећи себи и будућим генерацијама научни пут, чак и у тренуцима када је њихов рад био ризичан

и преиспитиван. Међутим, ма колико да је радни ангажман био доследан, инспирисан амбициозношћу и великим одрицањем, он није био на прави начин запажен, заправо – вреднован. Чини се да је тек 21. век отворио врата за спознавање, као и откривање ангажмана жена на свим научним пољима. Поменутој теми експлицитно приступа Драгана Поповић у књизи *Жене у науци: од Архимеда до Ајнштајна*.

Структурно подељена на дванаест тематских целина [21–148] (*Античко доба: украс неба и вештица из Тесалије; У сенци манастирских зидина; Италијански парадокс; Наука у салону: жене у предворју научне револуције; Астрономија и математика као женски простор; Медицина, хемија и биологија: пчелице, цвеће и еликсири; Од приватног ка јавном: психоаналитичарке, социолошкиње и антрополошкиње; Изумитељке: од корсета до брисача за аутомобиле; На врху: нобеловске контроверзе; Не/исправљене неправде; Сарадња у науци: проблем*